

EGY OEUVRE BELSŐ FELÉPÍTÉSÉNEK REJTELMEIRŐL

A Tiszatáj rajzokat közül tőlem, s hozzájuk ars poeticá-t kér. Hadd képzeljem magam a külső szemlélő helyzetébe, s rögtön azt kell kérdezniem önmagamtól: hogyan készülnek ezek a rajzok és miért? Mit ábrázolhat az egyik és mit jelenthet — ha már nem ábrázol — a másik?

A legegyszerűbb válasz, s egyben a legigazabb ez volna: én sem tudom. Maguktól lettek, pedig én rajzoltam őket. Magam is csak születésük óta tudok róluk, úgy amint keletkezésük közben fokról fokra felfedték magukat előttem. Távol állott tőlem mindenfajta publikálási szándék, engem lepett meg legjobban, hogy kellene. Pedig ma nagy divat a művészt kérdezgetni, mennyiben tudatos, amit csinál, mintha attól lenne eleven, hogy terv szerint jött létre a szülemény. Hogy egészen őszinte legyek, tudatosan nem is lehet ilyen rajzokat csinálni: illusztratívva szüklülnének, elromolnának a megfigyelés kontrolljának hatására. A szimbólum akkor igazán az, ami, azaz kimeríthetetlen élő forrása az eszmeiségnek, ha végső fokon a tudat ellenőrizetlen mélységeiből fakad. Ebből a forrásból a valódi művészek mindig is merítettek, mindig is ez volt a művészet „lelke”. Mégis, a szürrealisták tették általános alkotó elvvé. Kikapcsolni az ellenőrzést, és engedni, fakadjon fel, ami odalenn forr, feszít. Innen a kaotikus jelleg, innen az ösvilágosság, a mitikus, erotikus termékenység. A vonal elindul a papíron, mintegy az idegek játékaént dob fel egy „dallamot”, ez a motívum mozgásba hozza az asszociációs gépezetet, csaknem úgy, mintha álmodnánk. Nem is lehet az ilyen rajzot abbahagyni, keletkezésének története egy folytonos, megfordíthatatlan, időjellegű folytonosság, amelyet a ritmus vezet és amely proteuszi metamorfozisosokra készen variálja önmagát. Hérakleitosz egy fennmaradt töredéke így szól: „Az éber levőknek egy és közös a világuk, az alvóknak pedig mindegyike külön világba lép.” Ma ezzel szemben azt is el lehetne mondani, hogy az éber tudat világa, az exakt tudásé válik a specializálódás miatt mindinkább „külön világgá”, s inkább az érzelmi, az ösztönös szféra lesz közös. Nagyon valószínű, hogy a modern sex-hullámnak legalábbis az egyik oka ebben keresendő. Emberségről álmodunk, s azt ma inkább a szabadságban keressük, mint a kötöttségben. A szabadság egyik pólusa pedig az ösztönöké. A szürrealizmus módszerét a szorongásoktól való szabadulás szükséglete hozta létre, azért éppen az első világháború után, a dadaizmus folyományaképpen, mert akkor társadalmi méreteket öltött a szorongás. Persze szorongásra azért adódik ok azóta is,